

О. М. Петречко

Amici imperatoris доби принципату

собисті взаємини у сучасній політиці часто превалюють над ідеологічними засадами чи політичними уподобаннями. Така практика не є винаходом нашого часу. Уже в античну добу соціальні зв'язки були передумовою отримання фінансової допомоги чи досягнення магістратури. Для окреслення такого роду взаємин вживали низку термінів: *amicitia*, *clientela*, *patronatus*, *hospitium*, *necessitudo*, *societas*, *coniunctio*, *fides* etc. Винятково важливе значення особисті зв'язки відігравали у взаєминах представників вищих верств римського суспільства. У словах *foedus* (союз), *amicitia* (дружба), *fides* (добросовісність) та *negotium* (діяльність) була закодована ідеологія senatorів і вершників — *ordines amplissimi*. У традиційному сенсі ці терміни стосувалися головним чином політичних та соціальних зв'язків між членами сімей двох вищих прошарків, а не особистих почуттів [1, р. 127].

Особливе місце у системі особистих взаємин римського суспільства належало дружбі. Дружба (*amicitia*) і гостинність (*hospitium*) могли передаватися з покоління в покоління [2, р. 101]. Ціцерон твердив, що боги, окрім мудрості (*sapientia*), не дали людям нічого кращого, за *amicitia* (Сіс. *Amic.* 20). У сучасній історіографії не так багато уваги приділяється *amicitia*, зокрема, її еволюції у добу принципату. Здебільшого проблема дружби аналізується у контексті внутрішньої політики Римської держави чи міжнародних відносин. Рональд Сайм констатує багатогранність терміну *amicitia*. На його думку, *fides*, *libertas* та *amicitia* цінувалися усіма політиками кінця республіки, як Цезарем, так і Брутом. *Amicitia* була зброєю політиків, а не почуттям, що базується на конгеніальності [3, р. 12, 70; 4, р. 264]. Пітер Уайт вважає, що слова *amicus* і *amicitia*, разом із *amor* та *amare*, найбільш вдало характеризують відданість між людьми [5, р. 80]. Пол Бергтн на основі комедій Плавта стверджує, що для римлян *amicitia* була важливим соціальним зв'язком, наповненим суперечності та амбівалентності. В античній культурі не було розмаїття сучасного складного мережевого інституційних та неофіційних зв'язків, тож римлянам більше залежало на дружбі та сім'ї [6, р. 240].

Модерна історіографія відзначає еволюцію *amicitia* у період принципату. Девід Констан розглядає дружбу у класичну добу як особистий зв'язок, що базується передусім на любові та благородстві. За імперії, на думку дослідника, вертикальні зв'язки серед римської знаті стали більш ієрархічними [7, р. 5, 148]. Міріам Гріффін зазначає, що за своєю суттю *amicitia* є взаєминами між рівними. Етикет рівності серед вищих верств римського суспільства у добу республіки підкреслював єдність правлячої олігархії. За принципату його значення зростає, а вживання терміну *amicus* щодо оточення принцепса показує, як етикетом епохи республіки маскується реальна влада доби імперії [8, р. 109–110]. Водночас питання друзів імператора, яке є вагомим для розуміння суті системи принципату, не стало предметом ретельного аналізу в історіографії. Це зумовлює актуальність теми даного дослідження.

Римська концепція *amicitia*, на відміну від сучасної «дружби», була менш емоційною, більше наголошуючи практичну діяльність [8, р. 95]. Звичайні справи сенаторської *amicitia* — обмін протекціями, рекомендація клієнтів для патронату і просування

службовою драбиною [9, р. 193]. *Amicitia* із впливовим сенатором сприяла військовій кар'єрі [10, р. 457]. Пліній Молодший просить якогось Пріска, що перебуває на командній посаді у війську, сприяти кар'єрі Воконія Романа, друга Плінія (Plin. Ep. 2. 13). Сципіон Еміліан прагнув, щоб завдяки йому його друзі отримували вищі посади (Cic. Amic. 69). Луцій Петроній, який належав до нижчих верств через народження (*admodum humili loco natus*), за протекцією свого друга Публія Целія досягнув вершницького звання і зробив успішну військову кар'єру (V. Max. 4. 7. 5). Такі протекції були звичним явищем на усіх рівнях адміністративної драбини. Зв'язки, що склалися між чиновниками за час служби, зберігалися і після їхньої відставки [11, р. 353].

У сучасній історіографії немає спільної думки щодо взаємозв'язку між *amicitia* і *patronatus*. Дослідники наголошують на відмінності між цими видами особистих взаємин у римському суспільстві, заперечують коректність позначення вертикального зв'язку між клієнтом і патроном терміном *amicitia*, який треба вживати для означення зв'язку між соціально рівними [8, р. 97; 12, р. 56]. Водночас визнається, що *amicitia* та *clientela* частково співпадають [12, р. 61]. Девід Термонд звертає увагу на ситуацію, коли *amici* інтелектуально рівні, але соціально та економічно суттєво відрізняються [13, р. 845]. Девід Констан вважає, що між *amicitia* та *clientela* існувала тісна діалектична (*tense dialectic*) суперечність [14, р. 341]. При усій складності проблеми незаперечним є те, що траплялися випадки одночасного перебування «клієнтом» (*cliens*) і «другом» (*amicus*) однієї і тієї ж особи. Окрім непрямих свідчень правдивості цієї точки зору, наявні також безсумнівні вказівки джерел. Зокрема, це підтверджує неодноразово коментований напис, у якому йдеться про якогось Соємніса — друга і водночас клієнта Тіберія Клавдія Пауліна (CIL XIII, 3162). Другом і клієнтом Сервілія Барей Сорана був Публій Егнацій Целер, що був підкуплений і свідчив проти свого патрона на судовому процесі (Tac. Ann. 16. 32). Водночас серед команд однодумців, які формувалися навколо видатних особистостей, були і «клієнти» і «друзі». Це можна ілюструвати на прикладі так званої «групи Корбулона» [10, р. 463]. Завдяки *amicitia* вся імперія була вкрита системою клієтели на місцевому рівні [11, 353].

Частина римської еліти неохоче демонструвала свій стан клієнта. Терміни *amicitia* та його синоніми *necessitudo* і *familiaritas* часто вживалися як евфемістичні вирази для позначення взаємин між патроном і клієнтом. *Amicitia* передбачала можливість вільного кредитування [15, р. 49, 179]. Не завжди такі кредити поверталися. Пліній відмовляється від боргу, який йому повинен був повернути його померлий друг, і переконує Кальвіну, доньку покійного, без вагань прийняти спадщину (Plin. Ep. 2. 4). Звичним явищем був обмін між друзями подарунками. Це могли бути чималі грошові суми, невеликий маєток (*agellus*) чи незначні презенти символічної вартості: відбірні фініки особливого виду (*caryota*), чудові дрозди (*pulcherrimi turdi*), дуже масна курка (*gallina pinguisissima*) (Plin. Ep. 1. 7. 6; 5. 2. 1; 6. 3. 1; 6. 32. 2; 7. 21. 4) *etc.* Пітер Уайт вважає, що благодіяння багатих друзів загалом можна згрупувати у семи категоріях: спадщина, грошові дарунки, кредит під низькі відсотки чи без відсотків, дарунок землі чи будинку, тимчасове комфортне проживання у просторому міському чи замському будинку, допомога в отриманні синекури, сприяння в укладанні вигідного шлюбу [5, р. 90–92].

Ціцерон виводив етимологію “*amicitia*” від “*amor*” (любов): *amor enim, ex quo amicitia nominata est; carum ipsum verbum est amoris, ex quo amicitiae nomen est ductum* (Cic. Amic. 26; N.D. 1. 122). В одному з листів Пліній називає Воконія Романа вірним другом і пише про свою любов до нього (Plin. Ep. 2. 13). Ювенал говорить про своє сум'яття через від'їзд давнього друга (Juv. 3. 1). Квінт Сервілій Цепіон через свою дружбу з Луцієм Регіном супроводжував його у вигнанні (V. Max. 4. 7. 3). Двоє друзів Гая Гракха залишалися з ним у найважчі хвилини і до останнього намагалися врятувати йому життя (Plut. CG 16. 4; V. Max. 4. 7. 2).

Великого значення надавали святкуванню дня народження друзів. Оратор Фронтон у листі до Марка Аврелія стверджує: «Я знаю, що у день народження друзі імениника дають на його честь обітницю» (*Scio die quoiusque pro eo, quoius is dies natalis*

est, amicos vota suscipere) (Fro. ad M. Caesarem 3.10). Для Цензоріна день народження його друга і патрона Церелія є не меншим святом, ніж його власний день народження (Censorin. DN. 3. 6). Марціал любить день народження свого друга Квінта Овідія не менше, ніж свій власний (Mart. 9. 52). На думку Кетрін Аргетсінгер, наведені приклади є не просто літературним кліше: вони відображають суспільну дійсність. Не зважаючи на брак докладних відомостей щодо ритуалу, яким супроводжувалося святкування чийогось дня народження, є підстави твердити про встановлення сакральних зв'язків між людьми, які святкують день народження один одного [16, р. 179, 193]. З огляду на це можна твердити про встановлення духовного зв'язку між народом та імператором під час святкування його дня народження. Консули зобов'язані були урочисто оголошувати цю подію. Нехтування цим обов'язком могло спричинити усунення з посади найвищих магістратів, як це відбулося за імператора Калігули (*consulibus oblitis de natali suo edicere abrogavit magistratum*) (Suet. Cal. 26. 3).

Водночас був інший погляд на дружбу. Траплялося, що запрошених на обід друзів пригощали їжею та вином різної якості. Таку градацію друзів засуджує Пліній (Plin. Ер. 2. 6). В одній із комедій Плавта герой стверджує, що з друзями усе гаразд, якщо усе гаразд із фінансами, а коли справи занепадають — то й друзі чезають (*si res firma, item firmi amici sunt; sin res laxe labat, itidem amici conlabascunt*) (Pl. St. 4. 1).

У трактаті “*De amicitia*” Ціцерон чітко розрізняє два види дружби: перший — дружба між досконалими, мудрими людьми, другий — дешева дружба (*levis amicitia*) (Cic. Amic. 100). Фальшивий друг не підставить плече у важку хвилину, навпаки, виступить проти близького друга із звинуваченням, як про це говорить Ювенал (Juv. 1. 33). Публій Егнацій Целер, послідовник школи стоїків, звинувачував свого друга Барею Сорана (Juv. 1. 3. 116–117; Тас. App. 16. 32). Дешева дружба живиться різноманітними вигодами за життя багатого друга і сподіваннями на долю у майбутній спадщині після його смерті. Наявність дітей, потенційних спадкоємців, може завадити такій дружбі. У п'ятій сатирі Ювенал говорить, що прихильність Віррона може здобути тільки бездітний (*dominus tamen et domini rex si vis tu fieri, nullus tibi parvulus aula luserit Aeneas nec filia dulcior illo; iucundum et carum sterilis facit uxor amicum*) (Juv. 1. 5. 137–140). Катулла, що має трьох малолітніх спадкоємців (*parvos tres habet heredes*), Ювенал з іронією називає «марним другом» (*amicus sterilis*) (Juv. 4. 12. 94–96). При цьому часто йдеться про взаємини між людьми різного соціального статусу. Пітер Уайт слушно зауважує, що у римському суспільстві відданість (*attachment*) однієї людини іншій називалася і розглядалася як *amicitia*, незалежно від того, чи були «друзі» один одному рівнею [5, р. 82].

Основою *amicitia* міг бути географічний фактор — вихідці з однієї місцевості часто могли бути політичними союзниками [17, р. 135]. Річард Уільямс вважає, що *amicitia* як політичний союз базується на взаємній вигоді та зобов'язаннях і не передбачає домінування якоїсь із сторін [18, р. 195]. Попри прагматичний характер *amicitia* в політиці, не можна недооцінювати елемент особистої прихильності, вірності спільній справі та домові впливового друга або патрона [10, р. 464]. Джон Грубер-Міллер вважає, що важливість у взаєминах особистих зв'язків *pietas* та *officium* чудово ілюструє вступна сцена «Хресного батька» (1972) Маріо П'юзо [19, р. 91–92]¹.

Особа могла мати одночасно декілька друзів, об'єднаних на основі спільних інтересів. Авл Габіній, консул 58 р. до н. е., був водночас другом як Помпея, так і решти тріумвірів. Тоді ж, деякі друзі Помпея були ворогами Габінія [18, р. 209–210]. Термін *amicitia* щодо груп однодумців, які об'єдналися навколо нищих інтересів, треба вжи-

¹ Дон Корлеоне святкує вінчання своєї доньки. До нього приходять власник похоронного закладу, але не для того, щоб побажати молодим усіляких гараздів, а щоб просити про послугу (*beneficium*). Дон Корлеоне відповів прохачу запитанням: чому він та його сім'я раніше не були гостями цього дому і не запрошували дона Корлеоне на чашку кави? Після того, як прохач визнав своє нехтування узами сім'ї та дружби, дон Корлеоне задовольняє його прохання і на запитання про винагороду за це благодіяння дає зрозуміти, що колись він також попросить послугу навзаєм.

вати із застереженнями. За Саллюстієм: «між благородними — дружба, між нищими — угруповання» (*sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est*) (Sal. Jug. 31. 15). Про це ж твердив Цицерон: «але, якщо ми використаємо дружбу для нашої вигоди, то це буде не дружба, а якась торгівля своїми послугами» (*quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda quem diligemus, non erit ista amicitia sed mercatura quaedam utilitatum suarum*) (Cic. N. D. 1. 122).

Друзі (*amici*) політичних діячів відігравали велику роль у політичному житті Стародавнього Риму уже в добу республіки. Не змінилася ситуація і за принципату. Незалежно від того, чи йдеться про особисті взаємини за горизонталлю — з рівними людьми, чи за вертикаллю — між особами з різним статусом, обоє називалися *amici*, а зв'язок між ними — *amicitia*. Цю тезу можна легко проілюструвати прикладами з листування Плінія, коли йдеться про його друзів, щодо суспільного статусу яких немає сумніву [5, р. 80].

Ми вказували на «дружбу» як один із провідних елементів ідеології сенаторів та вершників. У добу республіки кандидат на ту чи ту посаду звертався до еліти суспільства за підтримкою і сам був готовий повернути цю підтримку у певній формі. «Дружба» була важливою складовою для функціонування політичної системи і значення її збереглося за імперії. У 28 р. н. е. було навіть зведено вівтар «*Amicitia*» Тіберія (Tac. Ann. IV, 74). Встановлення системи принципату призвело до появи друзів імператора як впливової політичної групи. За принципату виникає тенденція до стилізації та формалізації *amicitia* [20, р. 172]. М. Машкін вважає, що *amicus Augusti* за Августа мав ще буквально значення, але поступово цей вираз застосовується щодо особи, котра має довіру принцепса і виконує його доручення на основі *auctoritas principis* [21, с. 547]. Р. Сайм вказує, що намісники провінції називалися друзями правителя. Першим таким прикладом, зазначає дослідник, є лист Августа місту Кніду, у якому саме так титулюється Азійні Галл, проконсул Азії у 6–5 р. до н. е. [4, р. 265]. Подальше перетворення терміну «друг імператора» на титул відбувалося за Антонінів. Другом імператорів Марка Аврелія та Луція Вера названо легата провінції Сирія Юлія Вера (ILSAC 4997). Те саме у написі періоду Северів, знайденому на території сучасної України у Білгород-Дністровському, а тоді провінції *Moesia inferior: legatus et amicus noster v[ir] c[larissimus]* (ILS 423).

Смерть імператора не перекреслювала дружбу між ним та його друзями. Втративши впливового друга і заступника, *amici imperatoris* могли розраховувати на протекцію обожненого патрона. Свого часу прилучення Цезаря до числа богів допомогло всиновленню ним Октавіану розпочати успішну політичну кар'єру. Деякі друзі Августа були також не проти того, щоб після його смерті використати дружбу з імператором з вигодою. Римляни вважали можливою дружбу між богами і людьми. «*Pax deorum*» — це *amicitia* богів і людей [9, р. 177]. Август помер 19 серпня 14 р. н. е. Уже 17 вересня того ж року, на засіданні сенату, було прийнято рішення про спорудження йому храму та запровадження культу (*templum et caelestes religiones decernuntur*) (Tac. Ann. I. 10). Овідій, відправлений Августом у вигнання, всіляко підкреслює свою колишню дружбу з покійним, сподіваючись на його посередництво у спілкуванні з впливовими римлянами [22, р. 294].

У взаєминах з правителем важко було зберегти щирість і не піддатися спокусі корисливості. Тацит вкладає в уста імператора Гальби такі слова: «Адже давати принципсові належні поради є справою складною, натомість услесливо погоджуватися з ним, яким би принципсом він не був, можна не зазначаючи жодних переживань» (*nam suadere principi quod oporteat multi laboris, adsentatio erga quemcumque principem sine adfectu peragitur*) (Tac. Hist. 1.15). Ця теза цілком зрозуміла, особливо коли взяти до уваги обставини принципату Калігули чи другу половину правління імператора Нерона.

У добу принципату дружба стає ієрархічною. На вершині піраміди стояв імператор, дружба з яким давала суттєві привілеї, але накладала на його друзів певні обмеження. Один із друзів Овідія не відвідав його у вигнанні, підкорившись волі більш могутнього друга [22, р. 293]. Причиною цього було те, що Овідія відправив у вигнання особисто принцепс. У другій книзі «*Tristia*» поет зазначає, що не був визнаний злочинцем ні за рішенням сенату, ні особливим судом не був засуджений до заслання

(*Nec mea decreto damnasti facta senatus, nec mea selecto iudice iussa fuga est*) (Ov. Trist. 2. 131–132). Тому друзі Овідія повинні були ретельно зважувати свої дії. Бажання друзів поступалися перед бажаннями імператора [22, р. 294].

Дружба імператора мала виняткове значення для політичної кар'єри і досягнення членства у релігійних колегіях. Друзі імператора, чи навіть друзі когось із дому імператора, мали перевагу перед іншими претендентами на ту чи ту посаду. Отон обґрунтовував консулат Помпея Вопіска давньою дружбою (*vetus amicitia*), що була між ними (Тас. Hist. 1. 77). Рутілій, син *homo novus*, зробив чудову кар'єру і досягнув консулату на початку правління Веспасіана завдяки дружбі з сином імператора Домиціаном [10, р. 444].

Amici imperatoris складали відокремлену політичну групу. Друзями імператора могли бути і вершники, як Меценат за Августа, і сенатори, як Муціан за Веспасіана, і префекти преторія, як Сеян за Тіберія, і лібертини імператора, як Палант за Клавдія¹. Загалом друзів імператора можна розділити на три групи. Перша — це провідні сенатори, консули та консуляри, пов'язані із домом імператора кровними зв'язками чи через одруження, а також кілька інших найбільш авторитетних осіб. До другої групи входили інші сенатори та вершники, близькі до імператора. Впливовість третьої групи друзів імператора була меншою. Ця група складалася з артистів, учених, поетів, професійних блазнів [24, р. 154].

Біограф Олександра Севера стверджував, що держава, в якій принцепс поганий (*malus*), — щасливіша за ту, де друзі принцепса погані (*amici principis mali*) (НА. Alex. Sev. 65. 4). Схожа думка у Таціта: «Немає кращого інструменту чесної верховної влади за чесних друзів» (*nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse*) (Тас. Hist. 4. 7). Друзі принцепса могли безпосередньо впливати на кадрову політику. Коли за Нерона постало питання про призначення командувача для війни з парфянами, у Римі говорили, що вибір принцепса покаже: чесні чи ні у нього друзі (Тас. Ann. 13. 6). Багато друзів Траяна погоджувалися на те, щоб імператор залишив своїм спадкоємцем не Адріана, а Нератія Пріска (НА. Hadr. 4. 8). Антонін Пій не приймав жодних рішень без попередніх консультацій з друзями (НА. Ant. Pius 6. 11).

Принцепси здебільшого дуже шанували своїх друзів. Через хворобу Гальби, майбутнього імператора, друга імператора Клавдія, було відкладено похід у Британію (Suet. Gal. 7). Коли шкірна хвороба (*lichen*) вразила римського вершника Коссіна, друга імператора Нерона, для його лікування принцепс послав за лікарем у Єгипет. Друзі Олександра Севера могли приходити до нього без запрошення (НА. Alex. Sev. 4. 3). Платорій Непот, друг імператора Адріана, дозволив собі не прийняти принцепса, коли той прийшов відвідати його під час хвороби. За це він не зазнав жодного покарання (НА. Hadr. 23. 4). Оглядаючи будинок Гомулла, одного зі своїх друзів, Антонін Пій запитав, звідки у нього порфірові колони. У відповідь йому довелось вислухати таке повчання: «Коли приходиш до чужого дому, будь німим і глухим» (*cum in domum alienam veneris, et mutus et surdus esto*) (НА. Ant. Pius 11. 8). У кожному подорож чи похід імператори відбирали деяких друзів для свого супроводу (*comites*), і цей ескорт (*cobors amicorum*) повністю схожий із почтом проконсулів Республіки [25, р. 75].

Статус друга імператора не був гарантією щасливої долі. Впавши у немилість, можна було позбутися не лише високого становища, але і життя. Такий жереб випав друзям Августа Сальвідієну Руфу та Корнелію Галлу (Suet. Aug. 66). Фульвій укоротив собі віку, коли стало відомо, що він розповів дружині про наміри імператора (Plut. De Garr. 508b). Светоній твердить, що з усіх друзів імператора Тіберія вціліли двоє чи троє, решту він загнав у могилу (*perculit*) під різними приводами (Suet. Tib. 55). У сатиричному творі Сенеки описана сцена зустрічі імператора Клавдія у підземному царстві. До нього звертаються: «Убивця усіх друзів» (*omnium amicorum interfector*) (Sen. Apoc. 13). Коли майбутньому

¹ Л. Фрідлендер не включив лібертинів Клавдія до списку друзів імператора [23, р. 64–65].

імператору Веспасіану довелося відпасти ласки Нерона, він запитав, що ж йому робити, і один з прислужників грубо наказав йому забиратись подалі: «*εἰς κόρακας*» (Dio Cass. 65. 11. 2), “*abire Morboviam iusserat*” (Suet. Ves. 14). Багато друзів імператора Адріана були репресовані (НА. Hadr. 15). Інколи підставою репресій могла стати примха імператора. Ювенал говорить про небезпеку, що загрожувала друзям імператора Доміціана, з яким було ризиковано спілкуватися навіть на тему погоди (Juv. 4. 86–88).

За нового принципату друзі імператора могли зберегти своє становище. Друзі імператора Тіта впливали на політику держави і за наступних правителів. Пліній передає цікавий епізод, що трапився у імператора Нерви під час учти. Заговорили про Катутла Мессаліна, якого Ювенал називав “чудовиськом нашого часу» (*nostro quoque tempore monstrum*) (Juv. 4. 115). Усі теревенили про ницість Мессаліна. Нерва запитав присутніх: “Що з ним було б, коли б він був живий?» На це один із присутніх відповів: “Він обідав би разом із нами» (*Nobiscum cenaret*) (Plin. Ep. 4. 22). Однак, траплялося і навпаки. Друзі Марка Аврелія втратили своє становище, коли влада перейшла до його сина (НА. Comm. 3. 1). Друзі колишніх імператорів Веспасіана та Тіта зазнали переслідувань від Доміціана (Dio Cass. 67. 2. 1). Друзі Дідія Юліана за Септимія Севера були засуджені до конфіскації майна та страти (*amicos Iuliani incusatos proscriptioni ac neci dedit*) (НА. Sev. 8. 3).

Отже, римська концепція *amicitia*, на відміну від сучасної «дружби», була менш емоційною, з наголосом на практичній діяльності. Встановлення системи принципату привело до появи *amici imperatoris* як впливової політичної групи. Друзі імператора мали неоднаковий вплив на вирішення питань державної політики. За нового принципату вони могли як зберегти, так і втратити своє становище. Виникає тенденція до формалізації *amicitia*. Дружба стає ієрархічною, з імператором на вершині піраміди.

Ключові слова: принципат, римське суспільство, дружба, друзі імператора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Miller P. A. Lyric texts and lyric consciousness. The birth of a genre from Archaic Greece to Augustan Rome. — L.; N. Y., 1994.
2. Drummond A. Early Roman Clientes // Patronage in ancient society / Ed. by Andrew Wallace-Hadrill. — L., 1989.
3. Syme R. The Roman Revolution. — Oxford, 1939.
4. Syme R. Some Friends of the Caesars // AJPh. — 1956. — № 3. — Vol. 77.
5. White P. Amicitia and the Profession of Poetry in Early Imperial Rome // JRS. — 1978. — Vol. 68.
6. Burton P. Amicitia in Plautus: a study of Roman friendship processes // AJPh. — 2004. — № 2. — Vol. 125.
7. Konstan D. Friendship in the classical world. — Cambridge, 1997.
8. Griffin M. De Beneficiis and Roman Society // JRS. — 2003. — Vol. 93.
9. Matthews J. F. Symmachus and the Oriental Cults // JRS. — 1973. — Vol. 63.
10. Vervaet F. J. Domitius Corbulo and the Rise of the Flavian Dynasty // Historia. — 2003. — № 4. — Vol. 52.
11. Olariu C. Datianus, Valentinian and the Rise of the Pannonian Faction // Historia. — 2005. — № 3. — Vol. 54.
12. Saller R. Patronage and friendship in early imperial Rome // Patronage in ancient society / Ed. by Andrew Wallace-Hadrill. — L., 1989.
13. Thurmond D. Horace’s “Epistles” 1, 7, 24 : the Ambiguity of “amicitia” // Latomus. — 1998. — T. 57. — Fasc. 4.
14. Konstan D. Patrons and Friends // CPh. — 1995. — № 4. — Vol. 90.
15. Verboven K. The economy of friends : economic aspects of Amicitia and patronage in the Late Republic. — Bruxelles, 2002.

16. *Argetsinger K.* Birthday Rituals : Friends and Patrons in Roman Poetry and Cult // *ClAnt.* — 1992. — № 2. — Vol. 11.
17. *Hainsworth J. B.* The Starting-Point of Tacitus' "Historiae" : Fear or Favour by Omission? // *G&R.* — 1964. — № 2. — Second Series. — Vol. 11.
18. *Williams R. S.* The Role of "Amicitia" in the Career of A. Gabinius (Cos. 58) // *Phoenix.* — 1978. — № 3. — Vol. 32.
19. *Gruber-Miller J.* Exploring Relationships : Amicitia and Familia in Cicero's de Amicitia // *CW.* — 2009. — № 1. — Vol. 103.
20. *Allen W.* On the Friendship of Lucretius with Memmius // *CPh.* — 1938. — № 2. — Vol. 33.
21. *Машкин Н. А.* Принципат Августа: происхождение и социальная сущность. — М.; Л., 1949.
22. *Citroni Marchetti S.* "I Could Not Love Caesar More": Roman Friendship and the Beginning of the Principate // *CJ.* — 2004. — №. 3. — Vol. 99.
23. *Friedländer L.* Roman life and manners under the early Empire. — L.; N. Y., 1913. — Vol. IV. Appendices and notes.
24. *Pellison M.* Roman life in Pliny's time. — Philadelphia, 1897.
25. *Friedländer L.* Roman life and manners under the early Empire. — L.; N. Y., 1913. — Vol. I.

Резюме

Петречко О. М. Amici imperatoris эпохи принципата

Римская концепция *amicitia*, в отличие от современной «дружбы», была менее эмоциональной, с упором на практической деятельности. Утверждение системы принципата привело к появлению *amici imperatoris* как влиятельной политической группы. Друзья императора пользовались различным влиянием на расстановку кадров и решение вопросов государственной политики. При новом принципате друзья императора могли как сохранить, так и потерять свое положение. Обнаруживается тенденция к формализации *amicitia*. Дружба становится иерархической, с императором на вершине пирамиды.

Ключевые слова: принципат, римское общество, дружба, друзья императора.

Summary

O. Petrechko. Amici Imperatoris Under the Principate

Roman concept *amicitia*, unlike modern "friendship" was less emotional, but emphasizing upon the practical aspects of the relationship. Establishment of the Principate system led to the creation of *amici imperatoris*, an influential political group. Friends of the emperor had a varied influence upon the placement of personnel and resolution of public policy issues. Under the new Principate, emperor's friends' influence was not assured and could be lost. We may trace a tendency to formalization of *amicitia*. Friendship becomes hierarchical, with the emperor at the top of the pyramid.

Key words: Principate, Roman society, friendship, emperor's friends.

